

PROFANO BAROČNO STAVBARSTVO V ŠKOFJI LOKI

Takoj uvodoma bodi poudarjeno, da ni namen tega članka izčrpno naštevati vse, kar je v baročni dobi nastalo v loškem profanem stavbarstvu. Zakaj take nadrobnosti bo mogla zabeležiti potrebna topografija starega dela loškega mesta. A še z druge strani bi bil tak trud na tem mestu odveč. V primeri s cerkvenim stavbarstvom baročne dobe je namreč gradivo profane vrste umetnostno znatno manj pomembno. Celo več. V 17. stoletju, ko poznamo na loškem ozemlju znamenito skupino zgodnjebaročnih dvoranskih cerkva (glej avtorjev sestavek v Loških razgledih IV, 1957), pri meščanskih hišah o kakem izrazitem baroku sploh ne moremo govoriti. Zakaj zasnove hiš so ostale stare, kakor jih je Loka ustalila po znanem potresu 1511. Govorimo torej lahko o poznosrednjeveškem ali renesančnem konceptu z razmeroma ozkimi vežami, skoraj redno enoramnimi skromnimi stopnišči, o renesančnih arkadah in prostorih, ki so jim menjavali lesene stropove; na fasadah pa poznamo tisto, v Loki na široko uveljavljeno kompozicijo konzolnih nadstropij ali vsaj sistem majhnih okenskih predrtin. Gre za trezno stavbarstvo, ki pa mu majhne mere hiš in posamezni oblikovani členi dajejo zanimivo podobo. V temeljnih črtah se loške hiše ne razločujejo od sorodnih zasnov po drugih naših mestih (o tem stavbnem tipu primerjaj avtorjeve vrstice v letošnjem kranjskem zborniku).

V 17. stoletju torej meščanske arhitekture ni mogoče po celotni zasnovi primerjati s sočasnim cerkvenim stavbarstvom na loškem ozemlju. Loški meščan je le po potrebi moderniziral veže, kjer se vse bolj uveljavljajo »pravilnejši« banjasti oboki s sosvodnicami, namesto renesančnih arkad so nastajali širše razpostavljeni stebriščni motivi, stropovi (leseni) so dobili baročne profile, na fasadi so izmenjali sem in tja starejše portale in okna okvirili s profiliranimi prekladami in policami. Tudi v 18. stoletju ni stanje dosti drugačno. Še 1720, ko je datirana obnova špitala na Spodnjem trgu, opazamo zlasti v dvoriščni stavbi (stopnišče) prav tradicionalne prvine tega, v 17. stoletju očiščenega formalnega jezika, ki se naslanja na novosti, znane posebno iz cerkvene (in grajske) arhitekture. To so resni križasti ali banjasti oboki, skromno profilirani okenski okviri.

Je pa nastalo v tem stoletju nekaj hišnih sestavin, ki kažejo bogatejše baročne značilnosti in jih moremo dobro vzporejati zlasti z ljubljanskimi arhitekturami. Zvečine gre spet le za barokizacije. Tu velja omeniti kot tipičen primer vežo na Mestnem trgu št. 39 z lepim križastim obokom, ki počiva na grednih konzolah. V tej stavbi je tudi prav zanimivo stopnišče, ki vodi iz veže v dveh enakih lokih v nadstropje in v klet. Oba loka imata preprosta čelna kamna. Tak formani jezik je sicer že znan v 17. stoletju, če pa računamo s tradicijo v Loki, bi ga smeli postaviti tudi v štirideseta leta 18. stoletja;

v Ljubljani imamo nekaj podobnih primerov. Takim umirjenim, resnim rešitvam postavimo nasproti tip poznobaročnih vež in stopnišč, med katerimi naj kot primer omenim vežo v Homanovi hiši (proti Blaževi ulici): razloček je v mehki izpeljavi obokov, kjer se nizajo v globino k stopnišču vzporedni, potlačeni loki pasov, ki nosijo češke kape. Podobna menjava obokov je poleg

Baročna fasada starega župnišča v Skofji Loki, Mestni trg št. 38. (Foto Nace Šumi.)

razmaka arkad značilna tudi za arkadna dvorišča. Prvotne lesene ali križasto obokane pole zamenjajo v drugi polovici stoletja češke kape na pasovih. Starejših in mlajših elementov je v Loki, kakor rečeno, obilo, a jih tu ni treba naštevati (nanje opozarja dober sestavek Fr. Planine v Loških razgledih II, 1955). Nas posebej zanima arhitektura, zaradi katere lahko z vso upravičenostjo govorimo o loški profani baročni arhitekturi. Med množico meščanskih hiš, ki imajo le posamezne baročne ali barokizirane sestavine starejših zasnov,

je v Loki namreč stavba, ki jo lahko mirno vzporejamo z boljšimi stanovanjskimi hišami tudi v Ljubljani. Mislim na staro župnišče na Mestnem trgu.

Že na zunaj nam stavba pove, da je njena sedanja oblika posledica tistega procesa združevanja po več hiš v večje enote, ki ga poznamo sicer v vseh naših mestih (najlepše sadove teh združitvev imamo v Ljubljani), ki pa je v Loki manj izrazit, oziroma so bile fasade v novejših časih ponovno prenovljene. Med vsemi okenskimi osmi so nad pritličjem, ki je zaključeno z vencem, nameščeni pilastri. Sredi stavbe sta dva pilastra, kar dokazuje, da sta bili tu prvotno dve triosni hiši. Pilastri nosijo profiliran venec. Sorodno kakor ta venec so profilirane okenske preklade. Posebno učinkovit je portal, zložen iz kamnov; nad polkrožnim zaključkom, ki ga krona volutno čelo, je še ravna profilirana preklada, ki dejansko ojačuje venec nad pritličjem stavbe. Na fasadi je vzdana renesančna plošča z grbom Volbenka Schwarza, ki nas pa tu ne zanima (glej Planinov članek v Loških razgledih II, 1955, kjer je našeta tudi literatura).

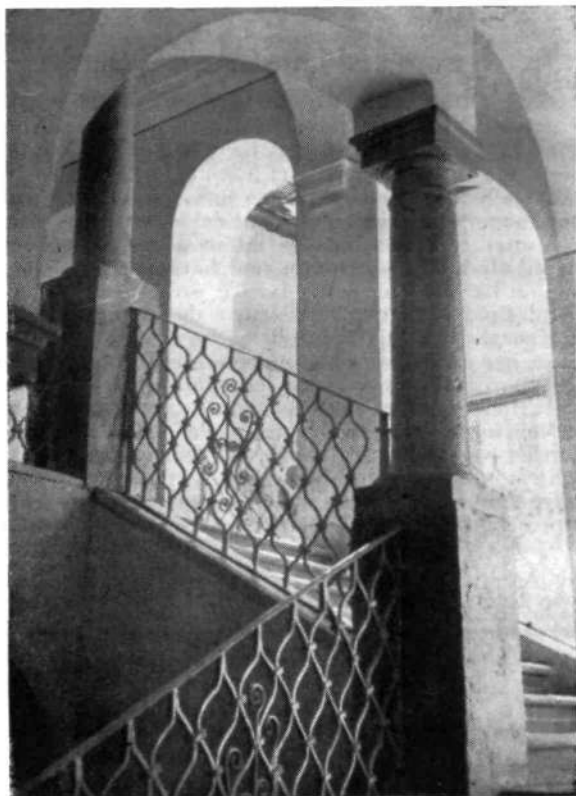
Opisana fasada je edina svoje vrste v Loki, medtem ko jih poznamo v Ljubljani, kjer ima bližnje sorodnike in nedvomne vzore, več. Tu naj omenim samo palačo na Novem trgu št. 2 in hišo v Gosposki ulici št. 4. Druga je datirana v leta 1741—1742 ter zaradi tesnega sorodstva z loško stavbo lahko upravičeno rabi kot terminus ante quem. Nimamo pa v Ljubljani natančnejših vzporednikov za portal, ki je v podobnih variantah sicer znan po vsem Gorenjskem, le da je loški razmeroma bogat. Pač pa ima ta v Loki bližnjega sorodnika pri sosednji hiši (Mestni trg št. 39), kjer manjka le vrhnja preklada. Ker je sorodnih tipov, zvečine mlajših, v Loki še več, moramo sklepati, da so delo neznanega loškega arhitekta. (Od stavbenikov poznamo iz te dobe v Loki doslej le V. B. Florijančiča, ki je napravil načrt za cerkev na Hribcu; njegovo morebitno profano delo ni znano. Ni izključeno, da bi mogli kdaj po kakih arhivskih migljajih priti na sled tudi drugim njegovim delom, med katerimi župnišče ne bi presenetilo.)

Ljubljanskega vpliva na to arhitekturo pa ne spoznamo le na fasadi. Prav tako in še bolj kaže v to smer notranjščina, kjer se posebej odlikujeta veža in stopnišče. Veža je najprostornejši motiv svoje vrste v Loki in je elegantno obokana s križastim svodom ter vodi mimo stopnišča na dvorišče. Stopnišče je umaknjeno desno od veže in je za loške razmere nenavadno bogato ter edino svojega tipa. Če smo zgoraj ugotovili, da se sicer barokizacije vež in stopnišč v Loki omejujejo na sodobne modernizacije, ne da bi po zasnovi samega prostora pomenile kako novost, potem je naše stopnišče izjema. Opravititi imamo z najbogatejšim tipom, kakor se je sploh pojavil v naših patricijskih hišah. Konstruirano je kot tiramno na stebrih nosilcih okrog prostornega zrcala. Rokavi so obokani; oboki se zlasti okrog zrcala in tudi na rokavih razmeroma mehko pogajanjajo v višino, čeprav ne tako dognano, kakor to poznamo v Ljubljani. V obeh etažah je stopnišče s predprostorom vred perforirano na dvorišče, kjer so konzolni hodniki s kovano ograjo. Tudi stopniščno zrcalo ima še originalno baročno kovano ograjno mrežo.

Če primerjamo to stopnišče z ljubljanskimi, potem bi mogli kot značilnega vzornika navesti v prvi vrsti stebarno stopnišče na Novem trgu št. 5, ki ga datiramo lahko še v dvajseta leta 18. stoletja, od mlajših pa tistega na Starem trgu št. 21 iz 1755. Za ljubljanski razvoj je značilno, da so taka stebarna stopnišča prvi korak baročnega razcveta. V petdesetih letih 18. stoletja jih zamenjajo takšna z zidanimi in na zrealni strani prostorsko oblikovanimi nosilci.

Omenjeno stopnišče na Starem trgu št. 21 je v svojem času že redka izjema, ki izpričuje delo konservativnega arhitekta. V Loki smemo seveda mirno računati z malce zapoznelim okusom, posebej še, ker tudi posamezni stavbni člani niso najskrbneje izpeljani, tako da primerjave z izbranimi ljubljanskimi deli ne vzdrže. Tudi to govori za lokalnega mojstra, ki ga je Ljubljana s svojimi stopnišči samo pobudila. Zavaljo povedanega bi bilo prav normalno, če bi tudi stopnišče nastalo v petdesetih letih. Na to kaže tudi neka nadrobnost

s fasade: preklade in venci so zgoraj »zaliti« (to je sicer praktičen ukrep, ki varuje preklado pred zamakanjem), kar se v naši arhitekturi, vsaj v ljubljanskem vplivnem območju, širše pojavi šele v petdesetih letih. A prav tu je tudi druga nadrobnost, ki spet ne dovoljuje datacije preko petdesetih let: med okensko notranjo in vrhno profilirano preklado so motivi blazinastih (paličastih) vložkov, kakršne pozna arhitektura okoli leta 1700 in se pri nas, kolikor je tovrstnega gradiva za zdaj znanega, zadnjikrat pojavijo sredi štiridesetih let 18. stoletja na župnišču v Šmartinu pri Kranju (loško gospostvo!). Sicer je loško župnišče po svojem splošnem značaju »starejše« od šmartinskega. Po vseh navedenih znamenjih niha datacija naše arhitekture torej med leti 1740 in 1760. Najbolj verjeten je nastanek sredi tega razpona, ko so tradicionalni elementi še razločljivi in jih v lokalnem ozračju še niso utegnili izpodriniti modernejši ljubljanski zgledi. — Na koncu še besedo o dvorišču, o dvoriščnih konzolnih hodnikih. Na prvi pogled se namreč opazovalcu dozdeva, da so vsaj konzole (kamnitne, z lepimi profiliranimi čeli) starejši preostanek, da pa so ob barokizaciji namestili le nove, trebušasto vzbočene ograjne motive. Vendar bi to mogla dognati le natančna preiskava kamnitnih konzol. Njihov današnji profil je namreč baročen in je lahko sočasen z ostalimi baročnimi sestavinami. Na splošno pa se prav sredi stoletja tudi v ljubljanski arhitekturi pojavljajo taki konzolni hodniki, ki kot lahkotnejši motivi nadomeščajo arkade, kakor je tudi prostorsko oblikovanje v tej dobi doseglo svoj vrh v zračnih, optično bogatih kompozicijah, napojenih s svetlobo. Prej obravnavano stopnišče je kljub konservativnemu prijemu v svoji zasnovi in osvetlitvi

Arhitekturno bogato stopnišče starega župnišča v Skofji Loki.

odličen izraz takega pojmovanja arhitekture ter prav zato izredno dragocen spomenik v bogati loški umetnostni dediščini.

Ni pa naključje, da je tako zrel primer baročne arhitekture nastal le zunaj okvira klasične meščanske hiše, saj je za uresničenje tako zahtevnih programov pač potrebno več prostora, kakor ga more nuditi skromna meščanska hiša — in več potrebe po reprezentativnosti, kakor jo je mogel uveljaviti navaden meščan.

Résumé

L'ARCHITECTURE PROFANE DU BAROQUE A ŠKOFJA LOKA

L'auteur étudie les éléments de l'architecture profane de l'époque du baroque dans la vieille ville de Škofja Loka. Tandis que l'architecture religieuse de cette période a donné à la ville et à ses environs plusieurs églises conçues entièrement dans le style baroque, on ne trouve dans le domaine profane que quelques édifices datant des époques antérieures qui ont été reconstruits et adaptés au goût baroque. On pourrait citer certaines façades intéressantes, des cours à arcades et quelques intérieurs (vestibules). Il n'y a qu'un seul bâtiment, le vieux presbytère, qui représente un ensemble baroque harmonieux. Ce presbytère se compose de deux maisons primitives réunies par l'architecte qui leur a donné une façade à pilastres et un portail en pierre à décoration relativement riche. La conception du vestibule, de la cour et de la cage d'escalier est encore plus intéressante que celle de l'extérieur. De même que la façade, le type de l'escalier imite les modèles de Ljubljana à trois volées et à jour carré. L'escalier et les galeries à consoles de la cour ont conservé leurs anciennes rampes en fer forgé. Cet escalier très bien éclairé (il prend jour de nombreuses ouvertures percées vers la cour) paraît légèrement conservatif si on le compare aux escaliers contemporains de Ljubljana, car sa construction doit dater du milieu du délai possible entre 1740 et 1760; mais il représente néanmoins l'élément le plus intéressant et le plus représentatif de l'architecture profane du baroque à Škofja Loka.